

КОМИЛЖОН ДЕВОНИЙ

Муҳаммад Комил мулло Исмоил ўғли 1887 йилда Хиванинг Сангар қишлоғида туғилган. Унинг бобоси Муҳаммад Паноҳ ўғли Хива хонлигининг атоқли тўп қуювчи қуролсоз устаси бўлган. Шунингдек, наққош, хаттот, мусиқий ва адабиёт илмларига ҳавасли маърифатли инсон Муҳаммад Паноҳнинг икки ўғли Худойберган Мухркан ва мулло Исмоиллар ҳам хаттот, моҳир наққош, айти чоғда мақомшунослик ва нота ишларига пешқадам устозлар сифатида донг таратган

эдилар. Муҳаммад Комил ёшлигидан ана шу муҳитида тарбия топди ва ундаги адабиёт ва мусиқийга бўлган ёрқин истеъдодни кўрган отаси мулло Исмоил фарзандининг тарбиясига алоҳида эътибор қаратади.

1900 йил 13 ёшида отасидан етим қолган Муҳаммад Комил амакиси, бу пайтда Муҳаммад Раҳимхон II Феруз саройида юқори мартабали девонлардан бўлган Худойберган мухркан васийлиги остида улғая бошлайди. Комилнинг ноёб адабий ва мусиқий иқтидорига Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг назари тушган ва у болалигидан девонхона хизматида жалб қилинган эди. Айти чоғда Ферузнинг кўрсатмасига мувофиқ Муҳаммад Комил Хивадаги Арабхон мадрасасида ўз замонасининг таниқли ҳажвчи шоирларидан, мударрис Юсуф Ҳожи Дойида ўқиб таҳсил олади.

Комил Девоний аввало иқтидорли шоир эди. У битган ғазал ва мухаммаслар эл орасида катта эътибор топган ва 18 ёшга етганда хоннинг ижозати билан “Девони Девоний” номли шеърлар тўплами тошбосмада нашр қилинган эди. Девонийга замондош бўлган қалам аҳли уни “иккинчи Навоий” деб ардоқлашар эдилар.

Комил Девоний ёшлигидан танбур, дутор ва ғижжак созларининг моҳир ижрочиси, закий мусиқашунос, мусиқий созлар ясайдиган уста, шунингдек,

хуснокор наққош, заргар, муҳркан, қуролсоз бўлиб элга танилди. Хуллас, хон, кушбеги, девонбеги, қозикалон, муфтий, қалъа ҳокимларига муҳрлар ясаб, Хива мадраса ва масжидлари, миноралар, дарвозалар тепасига тарихлар ёзиб, мрамар тошларга ғазаллар ўйиб, нақш билан сайқал берди. Хонликдаги олтин, кумуш, мисдан ясалган тангалар эскизини тайёрлаб зарбхонага топширди. Хоразм олти ярим мақомини ёддан билиб, дутор, самтур, танбур, ғижжак, скрипка сингари чолғу созларининг устаси сифатида шуҳрат қозонди. Замондошлари Комилжон Девонийни ўн бармоғи ўн хунар соҳиби деб таърифлашар эди. Дарҳақиқат, бугун Шарқшунослик институтида унинг ўнлаб қўлёзма баёзлари борки, уларнинг баъзиларида Комилжон Девонийнинг хаттотлик санъати намоён бўлса, аксариятида ғазаллари, мухаммаслари жамланган.

“Ёш хиваликлар” аъзоси бўлган Комилжон Девоний 1920 йилда Хива хонлиги ўрнида бунёд этилган Хоразм Халқ Шўролар Жумҳуриятига ишга жалб этилган ва 1922 йилда Хоразм Республикасининг илк миллий ордени эскизини ҳам Комилжон Девоний тайёрлаган эди. Шунга қарамай Комил Девоний ўша 20-йиллардаёқ большевиклар ҳукумати томонидан таъқибга олинади. Уэски замон тарафдори сифатида “намунали” суд қилиниб, ноҳақ қораланади. Нозиктаъб шоир Хивадан Тошҳовузда истиқомат қилувчи қавму-қариндошлари ёнига кўчиб кетишга мажбур бўлади. Комилжон Девоний фақат 1932 йилда фарзанди Ҳамза туғулганидан сўнггина Хивага қайтади.

Ўтган асрнинг 20 – йилларида Ҳамза, Гулом Зафарий, Чўлпон, Фитрат каби тараққийпарвар зиёлилар халқимизнинг кўп асрлик миллий мусиқий меросини асраб қолишда Хоразм нотаси (Танбур чизғилари)дан фойдаланиш фикрини илгари сурган эдилар. Ҳатто, Танбур чизғиларини янада қулайлаштириш, унинг тарихий ва назарий тамойилларини ўрганиш ва уни илмий доирада тарқатиш йўл-йўриқларини излайдилар¹. Мазкур маърифий

---

¹ Икромов И. Ер юзи журнали. 1928-й.

эхтиёжни чуқур ҳис қилган Комил Девоний салафлари Худойберган Муҳркан ва Муҳаммад Расул Мирзолар бошлаб берган Танбур чизғилари таълимини янги шароитда кенгроқ истеъмолга жалб этиш устида бош қотиради ва Хоразм Дутор мақомларини хатга тушуришга бел боғлайди. Мутахассисларнинг фикрича, у ишлаган Хоразм Танбур ва Дутор мақомлари нота китоби нафақат ўзбек, балки бутун Шарқ оламида мусиқа тарихига оид муҳим манба ҳисобланади.

Хива наққошлик мактаби билимдони Комил Девоний 1935 йил Тошкентга келиб, бу ерда Фарғона, Қўқон ва Тошкент нақш услубларини ҳам ўрганadi. Унинг кўплаб нақш композицияларида Хива нақш услуби билан бирга Фарғона, Қўқон ва Тошкент нақш мактаблари услубларидан ҳам кенг фойдаланганини кўрамиз. Бироқ, илм ва ижодга ташна фидойи санъаткорнинг қувончлари яна узокқа бормади.

Комил Девоний 1937 йилнинг кузида Тошкентнинг 1-Қоратош маҳалласи 8-уйдан қамокқа олинади. Дастлаб Урганчда, сўнг Тошкентга келтирилиб тинимсиз сўроқ қилинади. Комилжон Девоний ўзига қўйилган айбловларнинг бирортасига рози бўлмади, охиригача бирор қоғозга имзо чекмади. Шунга қарамай 1938 йил 10 февралда машъум “учлик” суди уни ўлим жазосига ҳукм қилади. Аммо, Комил Девоний ҳукм ижроси ҳақида қарор чиқмасидан аввал 1938 йил 5 май куни кундуз соат 1 00 да Тошкент қамокхонасида 51 ёшда юрак хуружи оқибатида вафот этади...

Комил Девоний 1958 йил 19 сентябрда СССР Олий Суди Ҳарбий коллегияси томонидан оқланган.

Хуллас, Комил Девонийдан адабиёт ва мусиқа соҳасида жуда бой мерос қолган. Унинг кўплаб шеърлари халқ оғзига тушиб, ҳофиз ва гўяндалар дастурида ҳали ҳамон яшаб келмоқда. Комил Девонийнинг ижодий меросини ўрганиш ва тарғиб этиш ёшларимизнинг миллий қадриятлардан баҳраманд улғайишида муҳим аҳамиятга молик. Бугун Комил Девонийнинг ўғли Ҳамза ака ва келини Асфандиёрхонинг набираси Раънобека ҳожи оналар фарзанд ва набиралари ардоғида кексалик гаштини сурмоқда.

Ҳамза бобо биз билан суҳбатда: ... отамиз Комилжон Девоний ўз замонасининг етук инсонларидан бўлганлар. Мен гарчи у кишини эслай олмасамда, бир умр отамни таниган инсонлардан у кишининг фазилатлари ҳақида кўплаб воқеъликларни тинглаб келаман. Хусусан отамлар ниҳоятда иродали ва эътиқодда мустаҳкам инсон бўлган эканлар. У киши Хивада бир неча марта совет жазо идоралари томонидан қамоққа олинган. Бир ҳужрада дўсти Матжон қори билан намоз ўқиб турсалар, уларни қоровуллаб турган бир татар миллатига мансуб аскар яна намоз ўқиётганларингни кўрсам отиб ташлайман дейди. Матжон қори шунда сен бизни орзуйимизга етказган бўласан, биз айнан жойнамоз устида шаҳид бўлишни истаймиз деган эканлар.

Отамнинг эса турмада ёзган “*Урунлар! Ўлдиринлар! Бунажмурда итларни, Уруб нобуд қилди неча мард йигитларни!*” деган байти маҳбуслар орасида жуда машҳур бўлиб кетган экан...

Манба: Б.Ирзаев, Ю.Раҳмонова. Хоразм вилояти Хотира китоби (128-132 бет)